

Вселенський патріарх Варфоломій про світ і церкву. Особистість і богослов'я

А.Г. Іваницька

Національний університет біоресурсів і природокористування (м. Київ)

Paper received 28.10.15; Accepted for publication 15.11.15.

Анотація. Запропонована стаття в лаконічній тезисній формі висвітлює діяльність голови Константинопольського патріархату патріарха Варфоломія. Розглянуто основні богословські ідеї голови православної церкви, суспільна та екуменічна діяльність «зеленого» патріарха. Проілюстровано тезу про екологічну духовність.

Ключові слова: світ, церква, особистість, богослов'я, екуменізм, ідея свободи, права людини, толерантність

Вступ. Цими словами, що підкреслили глибинний зв'язок світу матеріального зі світом духовним, звернувся до вірних головний рабин Одеси Аврам Вольф. Але залишимо за дужками єврейський контекст.

Мета. Загальна занепокоєність рівнем релігійної свободи в світі, що має тенденцію до зростання, вимагає додаткових зусиль задля сприяння релігійній терпимості та свободі. Живий приклад, що втілює західну модель толерантності та релігійної свободи – діяльність Константинопольського патріархату на території світської Туреччини [ДИВ. 9]. Автор має на меті проаналізувати місію патріарха Варфоломія. Один із світових лідерів сучасності патріарх Варфоломій – «зелений патріарх», чи не основна постать екуменічного руху. В одній особі гармонійно поєдналися «... модерніст, представник «екологічної свідомості», борець з Православ'ям в ім'я толерантності», натхненний ідеєю прав людини та релігійної терпимості [ДИВ. 5]. Він покладає визначені проблеми в найширший контекст: бере участь у роботі Європарламенту (1994, 2008), Генеральної Асамблеї ЮНЕСКО (1995), міжнародному форумі у Давосі (1999), Празькому «Форумі 2000» (1999). Яскраві біографічні дані патріарха: знання мов (латина, англійська, італійська, французька, німецька), навчання в Європі, обізнаність із творами сучасників, вивчення провідних напрямів сучасної філософії (екзистенціалізм, персоналізм) визначили глибоку інтелектуальну позицію патріарха Варфоломія як щодо екуменічних розвідок, так і багатьох інших питань. Його зусилля із захисту релігійної свободи та прав людини, ініціативи щодо досягнення релігійної толерантності та взаємоповаги між світовими релігіями, робота задля міжнародного миру в питаннях захисту довкілля відзначені Золотою медаллю Конгресу США у 1997 році.

Влучно, на нашу думку, характеризує постать патріарха Варфоломія в християнському світі глава англійської церкви Вільям, архієпископ Кентерберійський. Парадоксальність статусу патріарха Варфоломія як глави православної церкви та Вселенського патріарха полягає в тому, що використовуючи резонансний історичний титул на відміну від папи, в римо-католицькому контексті, патріарх Варфоломій має занадто мало прямої виконавчої влади в світі східного православ'я. Попередники патріарха Варфоломія змушені були напрацьовувати авторитет на світовій арені, якого не так вже й багато. За останні

«... немає нічого більш дієвого в матеріальному світі, аніж духовні причини того, що з нами відбувається» [6].

віки вони займалися лише «...підтриманням форми їхніх історичних достоїнств» [10]. Здається, патріарх Варфоломій усвідомлює відносну політичну слабкість своїх позицій і виявляє справжнісіньку силу за допомогою цілеспрямованого втілення провідного духовно-морального принципу – турботи про навколишнє середовище. Плекаючи традиції східної церкви він не втомлюється наполягати, що екологічні питання є по суті питання духовні, тому «у нашому ставленні до природи чітко відбивається ставлення до інших людей. Готовність експлуатувати природу вказує на те, що ми готові миритися зі стражданнями людини або навіть заповдіювати їх» [3, с. 200].

Стислий огляд публікацій. Різні аспекти означеної проблематики висвітлюють праці таких дослідників: Г. Будкевича, Т. Євдокимової, С. Здіорука, О. Кисельова, А. Колодного, О. Сагана, Л. Филипович, П. Яроцького та ін..

Матеріали та методи. Характеризуючи східнохристиянську традицію, патріарх Варфоломій акцентує взаємозв'язок догматики з практикою, віровчення із життям, коли реальність істин являє себе у досвіді [ДИВ. 4, с. 11-12]. Досвід особистого пізнання Бога – основа богослов'я, вважає він. Богослов'я «...не навчаються... його...вбирають» [ДИВ. 3, с. 111]. Плід соборності та консенсусу, що «...завжди зароджується, втілюється та тлумачиться в контексті досвіду цілої спільноти» [ДИВ. 3, с. 112].

Цінність людської особистості є чи не основною темою роздумів патріарха. Його підхід вирізняє поняття таємниці і свободи, відносин і цілісності. Визначальна ознака концепції особистості патріарха Варфоломія – уявлення про людину – особистість, що перебуває поза визначенням. Особистість – це таємниця. Таємниця, що її не привести до найменшого визначення [ДИВ. 4, с. 14]. Персоналістська концепція особистості наголошує на її відкритості, нескінченному ухилинні за межі визначень (1 Івана Богослова 3:2). Другим аспектом, що визначає особистість, виступає міра її свободи. Свобода особистості, підкреслює патріарх Варфоломій, серце європейської ідеї. «З цієї позиції ми маємо змогу наново оцінити роль релігії в Європі... особиста свобода людини – фундаментальне поняття... для концепції особистості в християнстві» [4, с. 16].

З позиції теології сенс життя людини – спілкування. Спілкування з Богом. Близнім. Людьми. Діалог – необхідність у стосунках Бога і людини. Спілкування про яке йде мова – це спілкування в любові, наголошує патріарх Варфоломій. Спілкування молитовне. Разом із молитовним прийняттям Іншого виникає усвідомлення відкритості до Інших у всіх соціальних вимірах [ДИВ. 2]. У сучасному світі глобалізація постає визначальним фактором світової політики. Як наслідок – і політики церковної. Інтенсивний обмін культурними цінностями – інкультурація розширює особистісні горизонти. У той самий час релігія виступає одним із могутніх знарядь глобалізації. Секуляризм, що протистоїть релігії тим не менш не призводить до зростання кількості прибічників атеїзму. Відбувається переорієнтація, витіснення і аж ніяк не втрата релігійних цінностей. Вони набувають характеру найінтимніших переживань [ДИВ. 1].

Натхненний богослов'ям стосунку та зустрічі, патріарх Варфоломій протягом свого служіння на Фанарі, надає палку підтримку міжхристиянському та міжрелігійному діалогу: «... особисто ми віримо, «діалог» є ключовою категорією сучасного богослов'я. Сьогодні ми особливо потребуємо діалогу поміж православними, поміж християнами, поміж вірянами, поміж усіма людьми доброї волі загалом, словом, поміж усіма «громадянами світу». Діалог не означає відмови від нашої віри чи зради наших переконань. Він є свідченням зсуву у свідомості та зміни ставлення, що вони духовною мовою називаються «покаянням». Діалог є початком тривалого та клопітного процесу навернення, а зовсім не обміном думками, метою якого є якась розпливчата домовленість, заснована на компромісі. Тому ми не маємо вступати в діалог як у конфлікт, маючи діалог у душі любові, щирості та чесності, що також передбачає смирення. Чесність і смирення долають ворожечу, особисті амбіції та зверхність. Діалог є найбільш засадничим життєвим досвідом і найпотужнішим засобом спілкування. Він поширює знання та вченість, передає істину та почуття, перемагає страх та упередження, плекає зв'язки та розширює обрії. Діалог збагачує всіх; хто відмовляється від діалогу, збіднює свій досвід»[3, с. 14-15]. Діалог передбачає свободу: тут, як і завжди, друга й третя ознаки особистості йдуть пліч-о-пліч [ДИВ. 3, с. 30].

Приналежність східного християнства до Європи, до «західної цивілізації» на думку патріарха Варфоломія очевидна. Термінологічно «східна» по відношенню до церкви не є ексклюзивним чи культурологічним терміном. Це більше пояснює походження, ніж визначає її природу. За власними історичним і культурним корінням східне християнство поєднало в собі античні грецькі, римські та іудейські корені сучасної цивілізації заходу. Православ'я не є особливою східно-християнською цивілізацією в межах єдиної Європи. «Саме тому православні вірні США, Австралії або Західної Європи незалежно від походження сприйматимуть провідні цінності культури Заходу серед якої мешкають» [2], а, будь-які критичні зауваження на адресу західної культури спрямовані до тих, хто любить і захоплюється нею так само, як і до прибічників православ'я [ДИВ. 2]. Православ'я – невіддільна частина Європи або Заходу.

Патріарх Варфоломій схвально оцінює досягнення європейської спільноти щодо свободи, справедливості, демократії. Збереження миру потребує єдності Європи. У «Спільній заяві папи Бенедикта XVI і патріарха Варфоломія I» про «відновлення зобов'язань у перспективі повноти спілкування» міститься сім пунктів. Розглянемо деякі. Позитивна оцінка формування Європейського Союзу – лейтмотив звернення. Заява двох провідних духовних лідерів сповнена надії, сподівань щодо послідовної реалізації подальшої політики захисту людської гідності, невід'ємності прав особи, особливо релігійної свободи. Бо вона, релігійна свобода, – свідцтво та гарантія поваги інших свобод, де «будь-яка об'єднувальна ініціатива має бути на захисті меншості з її культурними традиціями та релігійними особливостями. В Європі відкриті до інших релігій, їхньому вкладу у цивілізацію, маємо об'єднати зусилля задля збереження християнських підвалин, традицій і цінностей, аби гарантувати повагу... внести вклад в цивілізацію майбутньої Європи, в якість відносин на всіх рівнях» [7]. Католики і православні закликають діяти спільно «...заради поваги до прав людини... економічного, соціального та культурного розвитку... Ми маємо узяти на себе зобов'язання поновити наше служіння людям і захисту людського життя, всякого людського життя... Тому заохочуємо розвиток більш тісних контактів серед християн і міжрелігійний діалог... як перспективу боротьби проти будь-яких форм насильства і дискримінацій» [7].

Патріарх Варфоломій підкреслює, що православний світ сприймає систему європейських цінностей. «Західну цивілізацію», якщо розуміти під цим європейський і американський культурний простір, не можна сприймати виключно в географічних термінах чи обмежувати вузькими рамками загальної історії і специфічної культури. Вона перебуває в значно ширшому контексті, уособлюючи... перш за все сукупність фундаментальних цінностей і принципів... прав людини, релігійної свободи, соціальної толерантності, влади закону» [4, с. 322]. Означені цінності не можна заперечувати лише через свіданість тих, чий зусилля привели їх до життя. Адже фундамент цінностей західної ойкумени – права людини. Патріарх Варфоломій переконаний, що вчення про права людини проростає з християнського етосу з його релігійним вченням про людину. Ідея прав людини не є ворожою релігії незважаючи на те, що зародилася в середовищі секулярного Просвітництва. Права людини не є винаходом Просвітництва, «...вони належать до самої сутності релігії, неподільні з поняттями релігійної свободи і толерантності» [4, с. 242].

Патріарх Варфоломій застерігає від перебільшень, немов би цінність особистості залежала від ступеня уподібнення Образу. Ця концепція спричиняє штучні висновки. Немов хто-небудь матиме перевагу над тими, хто відмовляється пристати на шлях духовного розвитку. Для Бога всі рівні: «...права людини не можуть бути більше або менше... чесноти окремих людей не мають впливу на обсяг їхніх прав – так само, як і релігія, раса, національність» [2].

У цьому пункті принципово важливо наголосити, що патріарх Варфоломій термінологічно виділяє існування

«вищої свободи». Вона не має нічого спільного зі звичайною людською свободою вибору. Адже лише свобода вибору захищена нормами про права людини. В ній, з богословської точки зору, всі рівні. Вища ж свобода доступна виключно «святим». Вона не регулюється нормами про права людини, «методологічно не правильно оцінювати особистість, якій належить вища свобода як таку, що отримала разом із нею виняткові від звичайних прав... Її права визначаються тим, що вона людина – як інші, розумна і вільна істота» [2].

Вища свобода «святого» не має відношення до прав людини. Права людини – категорія природного порядку. Так само як свобода вибору. У той же час «святість» і «вища свобода» – категорії порядку надприродного. «Законодавчі ініціативи про права людини, декларації, що претендують на вплив у правовій сфері можуть належати лише природному порядку. Неможливі закони або правові декларації щодо вищої свободи (як, наприклад, РПЦ 2008 року в декларації про права людини містить методологічну помилку – змішування природного і надприродного ладу. Святість помилково стає

мірою, що визначає людську гідність. Всі люди рівні. Всі вони мають одні й ті самі привілеї» [2].

Православні християни мають захистити права людини для всіх людей, для всіх народів незалежно від ступеня їх духовного розвитку [ДИВ. 2]. Права людини однакові для всіх. З цією поважною причиною богослов'я не применшує європейського ідеалу прав людини. Богослов'я надає йому метафізичного змісту.

Результати та їх обговорення. Висновки. Аскетичний етос причетності прагне донести до кожної особи потребу забути про особистісні інтереси і зосередитися на повазі до прав інших. Ресурси нашого світу кінечні і тому мають бути розподілені за рівним принципом, а не за принципом обранства. Назва «вселенський» у статусі глави православної церкви історично підкреслює характер і міру пастирської відповідальності для ойкумени. Сміливістю і гострим розумом патріарх Варфоломій надає нового звучання вселенськості. Його сумлінна праця актуалізує питання про те, якою мірою ми здатні усвідомлювати та як висловлюємо духовну відповідальність за світ, в якому мешкаємо?

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Андрей Берман Вселенский патриархат и его роль в условиях глобализации / URL: <http://www.portal-credo.ru/site/?act=fresh&id=544>
- [2] Георгий Будкевич Личность и богословие Патриарха Варфоломея / URL: <http://www.religion.in.ua/main/bogoslovya/1328-lichnost-i-bogoslovie-patriarxa-varfolomeya.html>
- [3] Вселенський Патріарх Варфоломій. Віч-на-віч із Тайною. Православне християнство у сучасному світі. Пер. з англ. – К.: Дух і літера, 2011. – 360 с.
- [4] Приобщение к таинству: Православие в третьем тысячелетии / Всевятейший Вселенский Патриарх Варфоломей. – М.: Эксмо, 2008. – 368 с.
- [5] Роман Вершилло Варфоломей I, патриарх Константинопольский // <http://sobor2016.com/bartholomew/>
- [6] Вольф А. Обращение главного раввина Одессы и Юга Украины Авраама Вольфа в связи с обострением ситуации в Израиле / URL: http://www.chabad.odessa.ua/templates/blog/post_cdo/aid/1658934/postid/56865
- [7] Совместное заявление Папы Бенедикта XVI и Патриарха Варфоломея I // <http://www.portal-credo.ru/site/?act=news&id=49679>
- [8] Holiness Ecumenical Patriarch Bartholomew The necessity and goals of Interreligious Dialogue // <http://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=en&id=755&tla=en>
- [9] John Couretas A Patriarch in Dire Straits // <http://www.orthodoxytoday.org/articles8/Couretas-Patriarch-in-Dire-Straits.php>
- [10] Archbishop Rowan Williams Bartholomew I // https://archive.is/20120912091428/www.time.com/time/specials/2007/time100/article/0,28804,1733748_1733757_1735535,00.html

REFERENCES

- [1] Andrew Berman Of the Ecumenical Patriarchate and in the context of globalization / URL: <http://www.portal-credo.ru/site/?act=fresh&id=544>
- [2] George Budkevich The identity and theology of Patriarch Bartholomew // <http://www.religion.in.ua/main/bogoslovya/1328-lichnost-i-bogoslovie-patriarxa-varfolomeya.html>
- [3] Ecumenical Patriarch Bartholomew Tete-a-tete with a secret. Orthodox Christianity in the modern world. Transl. from English. – Kiev: Letter and Spirit, 2011. – 360 c.
- [4] Introduction to the sacrament: Orthodoxy in the third Millennium / the Ecumenical Patriarch Bartholomew. – Moscow: Eksmo, 2008. – 368 c.
- [5] Roman Versilla Bartholomew I, The Patriarch of Constantinople // <http://sobor2016.com/bartholomew/>
- [6] A.Wolf A message from the chief Rabbi of Odessa and southern Ukraine Abraham Wolf in connection with the aggravation of the situation in Israel / URL: http://www.chabad.odessa.ua/templates/blog/post_cdo/aid/1658934/postid/56865
- [7] Common Declaration of Pope Benedict XVI and Patriarch Bartholomew I / URL: <http://www.portal-credo.ru/site/?act=news&id=49679>
- [8] Holiness Ecumenical Patriarch Bartholomew The necessity and goals of Interreligious Dialogue // <http://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=en&id=755&tla=en>
- [9] John Couretas A Patriarch in Dire Straits // <http://www.orthodoxytoday.org/articles8/Couretas-Patriarch-in-Dire-Straits.php>
- [10] Archbishop Rowan Williams Bartholomew I // https://archive.is/20120912091428/www.time.com/time/specials/2007/time100/article/0,28804,1733748_1733757_1735535,00.html

«Ecumenical patriarch Bartholomew about the world and the Church. Personality and theology»

A.G. Ivanitskaya

Abstract. The article succinct thesis covers the activities of the head of the Patriarchate of Constantinople Patriarch Bartholomew. Examines the main theological ideas of the head of the Orthodox Church, public and ecumenicity the activities of the «green Patriarch». Illustrated the thesis of eco-spirituality.

Keywords: world, Church, identity, theology, ecumenism, the idea of freedom, human rights, tolerance